

Københavns magistrat med henblik på en tildeling af byggegrunde til borgerne. I 1760 døde de Thurah, og Jardins tiltræden som leder betød væsentlige stilistiske forandringer i gadebilledet, idet han overskred bestemmelserne i byggeregulativet om facadernes egalitet. Forfatterens tidsmæssige afgrænsning begrundes således primært i stilistiske faktorer; måske havde det været rimeligere at finde afgrænsningen i de områder af økonomisk og social karakter, som bogen særlig beskæftiger sig med: forholdet mellem myndighederne, byggeriets finansiering, grundejernes samfundsmæssige status og disse momenter betydning for byplanens udformning og borgerhusenes indbyrdes placering og udformning.

Ved inddragelse af hidtil ubenyttet kildemateriale viser forfatteren blandt andre væsentlige resultater, der afkræfter hidtil gængse udokumenterede opfattelser, at Frederiksstadens første grundejere ikke var en ensartet aristokratisk gruppe. Også almindelige håndværkere udgjorde en væsentlig del af ejerne, ligesom de logerende var en heterogen gruppe med repræsentanter for de forskellige sociale lag.

John Erichsens bog, der virkelig er en væsentlig fornyelse i måden at betragte dansk arkitektur på, er et nødvendigt grundlag for en omfunktivering af de stilhistoriske resultater i udforskningen af Frederiksstaden med henblik på en teori om stilens ideologiske rolle i forhold til de sociale brydninger i 1700-tallet.

Mens teksten således koncentrerer sig om projektets første år, giver det alsidige billedstof med supplerende tekst et ret dækkende indtryk af bydelens senere udvikling.

Lars Dybdahl

*Ove Høegh Guldbergs og arveprins Frederiks brevveksling med Peter Christian Schumacher 1778-1807.* Udgivet af Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie ved J. O. Bro-Jørgensen. (Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, 1972). 557 s.

»Min Brevvexling med de vigtige Mænd, der har bæret mig med deres Tiltroe, har derfor og altid været af det Slags, at jeg aldrig skulde fortryde paa, om den blev publiceret, thi jeg har aldrig skrevet noget om nogen Mand, hvad jeg jo kunde og turde, naar det var nødvendigt, sige ham i hans Øyne«. Således skriver den tidligere gesandt i Skt. Petersborg, Peter Christian Schumacher den 23. februar 1787 til hofmarskal Johan Bülow, og arkivar J. O. Bro-Jørgensen har så at sige taget gesandten på ordet!

Med ovennævnte udgave fremlægges ikke mindre end 217 breve spændende fra foråret 1778 til årsskiftet 1806-07. 131 stammer fra Ove Høegh Guldbergs hånd og 81 fra Peter Christian Schumachers, medens arveprins Frederik kun har bidraget med 5 breve. Brevmaterialet er ikke fuldstændigt, både i rækken af bevarede originaler (Guldbergs og arveprinsens breve) og i rækken af koncepter (Schumachers breve) findes adskillige lakuner.

I en kortfattet indledning redegør udgiveren dels for disse lakuners omfang og for det omfattende materiales overleveringshistorie, dels for sine udgivelseskriterier. Bro-Jørgensen peger med rette på, at indholdet i Schumachers og Guldbergs korrespondance (arveprinsens breve stammer alene fra årene 1780 og 1782) undergår en ændring, da begge brevskrivere i foråret 1784 fra-

træder deres indflydelsesrige stillinger. Frem til dette tidspunkt har brevvækslingen helt overvejende drejet sig om den dansk-norske udenrigspolitik, først og fremmest i forbindelse med neutralitetsproblemerne under Den nordamerikanske Frihedskrig og det hertil knyttede fransk-engelske opgør. Efter magtskiftet i 1784 bliver brevvækslingens indhold derimod anderledes alsidigt, idet nu også indenrigspolitiske spørgsmål bliver gjort til genstand for drøftelse (det er kronprinsens styre, der her bedømmes).

Den store brevsamling er gennemarbejdet, gengivet og kommenteret med »Bro-Jørgensensk« grundighed og omhu, navnlig det omfattende noteapparat, der følger sig til næsten hvert eneste brev, viser hvilket vældigt arbejde udgiveren har udført for at lette sine læsere vejen gennem den lange brevrække.

Bogen afsluttes med et dækkende personregister, der naturligvis også omfatter udgiverens noter.

P. C. Willemoes Jørgensen

Vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede. V. Frands Ole Overgaard og Anders Pontoppidan Thyssen: *De senere jyske vækkelser*. (Gad, 1970). 350 s.

I dette bind af det store »Vækkelsesværk« ses den stærke indflydelse, emissærerne fra brødremenigheden udøvede, og det bliver klart, hvordan et skel opstod mellem de stærke jyder og den senere forsamlingsbevægelse, der navnlig stimuleredes af ud-sendinge fra vakte kredse på Fyn.

Også dette bind er bygget topografisk op og er i det hele anlagt ef-

ter de samme principper som de tidligere bind. Vi får en grundig gennemgang af forholdene egn for egn under udnyttelse af et stort kildemateriale, og så godt som alle de vakte, man har oplysninger om, er omtalt i teksten. Registre og en oversigt over underskriverne på adressen om sognebåndsløsning (1834), adressen om Pontoppidans forklaring (1835) og ritual-adressen (1839) giver desuden en samlet oversigt over de vakte og deres erhverv. Hertil føjes i dette bind en liste over det herrnhutiske Skern-societets medlemmer og en fortegnelse over de rejser, Peter Larsen Skræppenborg foretog i Jylland. Disse rejser var vigtige incitament for de jyske vækkelser, og det er udmærket, at man har søgt at rekonstruere deres antal og deres forløb.

Særdeles væsentlig er bindets påvisning af nogle særtræk ved de jyske vækkelser. F. eks. konstateres omfattende slægtsbånd mellem de vakte. Familieforbindelser var kanaler for vækkelserne, og vakte giftede sig i stor udstrækning med hinanden. Det sidste kan, noterer Pontoppidan Thyssen, hænge sammen med, at så mange unge deltog i vækkelsesforsamlingerne. Desuden lykkes det på det jyske materiale at afvise tesen om, at vækkelsernes frembrud hang sammen med en direkte afstandtagen fra statskirken. De vakte stod stærkt kritiske over for kirken, men de opgav den ikke. Den »kirkelige vedhængen«, som Birkedal talte om, er et vigtigt træk i de vakte, jyske sogne. Der kan ikke spores tilbagegang i kirkegangen.

Interessantest er dog nok resultaterne af analyserne af de vaktens sociale status. Den jyske vækkelse indtager her klart en særstilling ved at have en markant deltagelse fra gård-